

Wstęp

Tematem przewodnim tegorocznego, osiemnastego numeru „Rocznika Ruskiej Bursy” jest *Inny, Obcy, Swój w dyskursie łemkowskim/rusińskim*. Dotyczy on pojmowania, wyobrażania, przedstawiania, stosunku, relacji, które na Łemkównie i w innych rusińskich regionach dokonują się w aspekcie swoje/obce. Jest to podstawowy dla ludzkiego myślenia wymiar orientacji w świecie według swojego centrum i wyznaczanie siebie/swojego poprzez różnicę, którą uosabia inny/obcy. Ta zasada antropologiczna jest istotą tożsamości, zarówno indywidualnej, jak i wspólnotowej. Dlatego dla każdej wspólnoty, dla każdej kultury bardzo istotna jest naukowa refleksja nad tym, kto i co dla grupy jest swoim, a kto i co jest obcym. Ważne jest poznanie treści, emocji, ocen i wartości tych strukturalnie opozycyjnych, a jednocześnie ściśle współzależnych kategorii. Czy i na ile ta opozycja przejawia się w treściach i wartościowaniu, czy może zastępowana jest w nich relacjami dynamicznymi i przenikaniem się kultur?

Tymi kwestiami zajęli się autorzy tekstów zamieszczonych w niniejszym numerze „Rocznika”. Dotyczy to nie tylko samego *Dyskursu*, w którym powinien być głównie eksplorowany temat przewodni. Także w *Dokumentach, Przekładzie, Recenzjach i Sprawozdaniach* jest on obecny w różnych aspektach. Warto zwrócić uwagę, że została wprowadzona pewna modyfikacja w kompozycji czasopisma. Do dobrze już znanych jego części, stałych w zasadzie od początku publikowania „Rocznika”, dodane zostały dwie nowe. W przypadku pierwszej nie oznacza to wprowadzenia czegoś dodatkowego, tylko polega na wydzieleniu jako samodzielnej części przekładu na język łemkowski znanego tekstu naukowego. Przekład od lat zamieszczany był w ramach *Dyskursu*. Obecnie w *Dyskursie* znajdują się tylko oryginalne recenzowane teksty naukowe, publikowane po raz pierwszy, które decydują o charakterze naukowym „Rocznika”.

Z przekładu nie rezygnujemy, tylko wydzielamy dla niego odrębne miejsce. Druga nowa część – *Іы памяти / In memoriam* – została wprowadzona do tegorocznego numeru w związku z aktualną potrzebą. Kilkoro badaczy rusińskich z USA oddało hołd pamięci jednego z pierwszych badaczy problematyki rusińskiej w Ameryce, Richarda Meehana Renoffa, opracowując jego biografię twórczą oraz spis publikacji, i przedłożyło je do publikacji w „Roczniku Ruskiej Bursy”, co niniejszym czynimy, wydzielając na tekst odpowiednie miejsce. Wydaje się, że ta część nie będzie stałą w czasopiśmie i pojawiać się będzie tylko wtedy, gdy tego typu tekst zostanie nadesłany i przyjęty do publikacji.

Wracając do tematu *Innego/Obcego/Swojego*, podjęliśmy starania, by naświetlić ją jak najszerzej, by główni Inni i bazowo odczuwana inność, rozumiana przede wszystkim etnicznie – taka bowiem perspektywa wynika z postawienia łemkowskości/rusińskości w centrum jako punktu odniesienia interpretacyjnego – byli wzięci pod uwagę. Udało się nam włączyć różne refleksje o Innym ukraińskim, rosyjskim, żydowskim, romskim, Innym w świecie emigracji rusińskiej w Ameryce. Nie udało się (z powodu niedostania tekstu obiecane przez autorkę) wprowadzić spojrzenia na relacje rusińsko-węgierskie. Dziwić może brak obecności w *Dyskursie* prawdopodobnie najistotniejszego dla Łemków Innego, a mianowicie polskości – kultury i dyskursu dominującego. Jednakże, choć nie został on sfokusowany w odrębnym artykule, to jest obecny, i to niezwykle znacząco, w *Dokumentach*.

Dokumenty – efekt badań, wyboru i prezentacji dokonanych przez Natalię Małecką-Nowak – to cenne przywołanie i analiza źródeł w postaci dokumentów policyjnych z początków stabilizowania się państwowości polskiej na Łemkowynie. W opracowaniu wstępnym autorka podkreśla, że „Działalność Policji Państwowej na Łemkowynie w zasadniczy sposób różniła się od pracy na obszarze zamieszkiwanym przez ludność polską. [...] Do dodatkowych zadań policji na tym obszarze należało monitorowanie lokalnej sytuacji narodowościowej, politycznej i religijnej, prowadzenie działań inwigilacyjnych”. Dziewiętnaście udostępnionych dokumentów ilustruje przykładowe sprawy i obszary brane pod kontrolę i objęte akcjami inwigilacyjnymi prowadzonymi przez organy państwowe w stosunku do tych / do tego, co było uznawane za obce, a tym samym „niebezpieczne”.

W *Dyskursie* występuje bardziej (a przynajmniej w większości przypadków) perspektywa samych Łemków/Rusinów w stosunku do tego, co było na Łemkowynie Innym lub co było czymś zewnętrznym, ważnym dla tożsamości łemkowskiej.

Zasadniczy, bo ugruntowany teoretycznie, jest tu tekst autorstwa Ewy Michny. Opierając się na przeprowadzonych badaniach, autorka ustosunkowuje się do aktualnego (procesualnie rozwijającego się od XIX w.) wyznaczania granic łemkowskości przez łemkowskich aktywistów etnicznych. Polityka tożsamości, w ramach której Michna rozpatruje główne wyzwania stojące przed liderami grupy, której statut etniczny jest niejednokrotnie kwestionowany, musi radykalnie stawiać granicę między swoimi i nie swoimi. Za nie swoich, wyłączanych z grupy, uznawani są ci, którzy podważają status etniczny Łemków, chcąc lokować się w tej grupie, uznając się jednocześnie za Ukraińców. Silne napięcia i dynamika tych relacji rozgrywa się na różnych płaszczyznach i w różnych układach, w których – jak zaznacza autorka – nie bez znaczenia jest polityka państwowa w stosunku do mniejszości.

W swoim tekście *Росія – міфічна країна: компенсаційна роля уявлінь о російськості в лемківських культурових текстах* próbuję zmierzyć się z jednym z najistotniejszych mitów łemkowskich, który stał się mitem upolitycznionym w micie stworzonym i utrzymywanym przez opozycjonistów łemkowskiej tożsamości etnicznej. Przywołując tekstualne i czynne emanacje mitu o Rosji – szczęśliwej i bogatej krainie, o carze – obrońcy gnębianych Rusinów, podkreślam ich kompensacyjny charakter. Wskazuję też na ofiary, jakimi stali się Łemkowie w akcjach eliminacji odrębności etnicznej Łemków, do których użyto politycznej interpretacji tych mitów.

Do Innego żydowskiego nawiązuje tekst Jolanty Kruszniewskiej, która z perspektywy badaczki historii Żydów na Sądecczyźnie i Grybowskiem stara się odnaleźć i ukazać źródła/dokumenty, które mogłyby służyć za podstawę do rozwoju badań nad relacjami łemkowsko-żydowskimi na Łemkowynie i poza jej obszarem. Z pełną świadomością przyczynkarskiego i szkicowego charakteru swych rozważań autorka dosyć klarownie zasugerowała możliwe pola i kierunki w badaniach tych relacji. Niezależnie od mocno uświadamianych różnic kulturowych, religijnych, społecznych pomiędzy tymi dwiema wspólnotami nie były one dla siebie „przezroczyście”. Relacje miały różny charakter, często pragmatyczny, ale nie tylko. Ich głębsze zbadanie jest kwestią ważną, chociażby dla odtworzenia charakteru naturalnej różnoetniczności danego obszaru, dla przerwania milczenia o Innych, dla przywrócenia pamięci miejscom, z których wykorzeniono ich rdzennych mieszkańców.

Nie mogło zabraknąć w tym numerze „Rocznika” tekstu, w którym byłby obecny tak charakterystyczny i nieodłączny od pejzażu etnicznego Łemkowyny Cygan – Rom/Roman. Ten bardzo pozytywnie wyróżniony w łemkowskim

folklorze i literaturze Inny przedstawiony został przez badaczkę romską, która zajmując się migracją Romów Karpaccich na ziemię ponemieckie, odkryła, że była ona ściśle powiązana z wysiedleniem Łemków i wielkim wzajemnym przywiązaniem tych grup do siebie. Dostyc wyrywkowe relacje przytoczone na podstawie wspomnień są i tak cennym spojrzeniem na to, co było ważne w kodzie kulturowym obu grup, we wzajemnym rozumieniu siebie i porozumiewaniu się, w nawiązywaniu relacji.

Obszar rozważań poruszanych w artykułach zamieszczonych w *Dyskursie* przenosi się w ostatnim z nich śladem starszych niż wysiedlenia migracji Łemków/Rusinów, za ocean. Rusini z Ameryki stykali się z bardzo różnorodnym i bardzo innym od tego, do czego zwykli na Łemkowynie, Innym. Dlatego musieli stworzyć sobie nowe klasyfikacje i rozpoznania tego, co jest bardziej swoje i bardziej obce. W artykule Nicka Kupensky'ego *Emil Kubek's "Others": Class, Nation, and Race in Carpatho-Rusyn American Literature* na bazie tekstów literackich ukazana została typowa dla zdominowanych grup zasada tworzenia bliskości, solidarności z innymi „cierpiącymi niedolę” wspólnotami. Tak jak w Karpatach widoczna jest bliskość wobec Romów, tak w Ameryce bliższe/swoje zdawały się grupy z klas niższych, lokowane pomiędzy kulturami/rasami/statusami. Sygnalizowana przez Kupensky'ego obecna bliskość do grup dominujących związana jest z procesami emancypacyjnymi.

Do *Przekładów* został wybrany tekst znanego niemieckiego filozofa Bernharda Waldenfelsa, uznawanego za jednego z najwybitniejszych współczesnych ksenologów (badaczy obcości). Думати чуже to tekst z zakresu fenomenologii obcości, który znakomicie uzupełnia linię konkretyzowanych przywołań obcego/swojego we wzajemnych relacjach w kontekście łemkowskim/rusińskim.

Inspiracje wypełnił tekst scenariusza *Хырбетом ку горам* stworzonego przez Petra Medvidia do tanecznego przedstawienia w wykonaniu zespołu folklorystycznego Rutenia. Nawiązanie, a wręcz powtórzenie w nazwie scenariusza pierwszej części tytułu *Історії Карпатської Русі і Карпатських Русинів* Paula Roberta Magocsiego to celowa intertekstualność, podłoże komentowania w przedstawieniu głównych problemów historii rusińskiej z pierwszej połowy XX w. za pośrednictwem przewodnika, Mikołaja Beskida.

Tej samej książce, a dokładniej jej wydaniu w przekładzie na język polski *Pod osłoną gór. Dzieje Rusi Karpacciej i Karpatorusinów*, poświęcona została recenzja autorstwa Pawła Ksenyca zamieszczona w części *Recenzje i Sprawozdania*. Ksenycz, bardziej pisarz niż badacz, przedstawił książkę w fabularnej otoczce osobistego dochodzenia do wiary w istnienie Rusinów Karpaccich

i w ich przyszłość. Na tym tle wyeksponowane zostało znaczenie książki Magocsiego dla samorozpoznawania się wspólnotowego wszystkich Rusinów i ich rozpoznawania się w historii.

Druga recenzja-sprawozdanie z wydarzeń i publikacji z 2022 r. jest ukierunkowana na ukazanie dosyć ekspansywnego ruchu łemkowskich badań i twórczości w inne odległe obszary geograficzne. Wspomniane są konferencje w Albanii, Japonii, USA z udziałem łemkowskich tematów i łemkowskich/rusińskich badaczy. Wymienione są też pokonferencyjne lub niezwiązane z konferencjami publikacje. Dopełnieniem ekspansywności naukowej jest sięganie po teksty literatury łemkowskiej przez tłumaczy przekładających je na odległe od łemkowskiego języki, takie jak włoski czy śląski, w celu udostępnienia ich użytkownikom tych języków.

Jednej z tych literackich publikacji, antologii poezji łemkowskiej przetłumaczonej na język włoski *Ritorini. Powroty. Верманя*, poświęcona została recenzja, pełna literackiego wycucia i wrażliwości, autorstwa kurpiowskiego aktywisty Dariusza Łukaszewskiego.

Zamieszczona na końcu część *Іу памяту / In memoriam*, jak wspominałam, zawiera tekst opracowany przez Bogdana Horbala, Edwarda Kasinca i Patricję Krafcik w hołdzie pamięci pierwszego badacza problematyki karpatorusińskiej w USA, Richarda Renoffa.

Tegoroczny numer „Rocznika Ruskiej Bursy” jest nieco skromniejszy pod względem objętości ze względu na niedosłanie obiecanego (rusińskojęzycznego) artykułu. Trochę zatem zmieniła się też proporcja językowa tekstów. Większość tekstów w *Dyskursie* została napisana po polsku. Zostaje to nadrobione w innych, łemkowskojęzycznych częściach. Zamieszczamy też dwa artykuły w języku angielskim, co wskazuje na wzrost umiędzynarodowienia czasopisma i zwiększenie integracji badaczy rusińskich z różnych części świata. Mamy nadzieję, że ambitnie określony cel ukazania Innego/Swojego został w znacznym stopniu osiągnięty, a czytelnik znajdzie w tej różnorodności interesujące go wątki.

Helena Duć-Fajfer

Kraków, 9.12.2022 r.